Αυτοστέγαση Αστών Προσφύγων στην πόλη των Σερρών

Λίλα Θεοδωρίδου-Σωτηρίου*

1. Εισαγωγή

Η εγκατάσταση των προσφύγων υπήρξε αναμφίβολα μια τομή στην αστική ιστορία των Σερρών τόσο σε χωρικό, όσο και σε κοινωνικό επίπεδο[1]. Ο χώρος της «παλιάς» οθωμανικής πόλης πυκνώνει και ταυτόχρονα διαστέλλεται. Η πόλη επανασχεδιάζεται, ομογενοποιείται και ταυτόχρονα επεκτείνεται προς όλες τις κατευθύνσεις. Δημιουργεί «κεντρικούς» τόπους ενοποίησης (πλατεία Ελευθερίας), αλλά και θύλακες διαφοροποίησης (προσφυγικές συνοικίες). Επομένως η εξιστόρηση των αλλαγών στην πόλη δεν πρέπει να περιοριστεί μόνο στις προσπάθειες επανασχεδιασμού και την κριτική των εργαλείων υλοποίησης του πολεοδομικού σχεδίου της. Οφείλει να ακολουθήσει μια διεπιστημονική προσέγγιση με λεπτομερείς περιπτωσιολογικές μελέτες, να διευρύνει τη θεματολογία και να μετατοπίζει το ενδιαφέρον στους (κατά περίπτωση) βασικούς συντελεστές των αλλαγών. Η παρούσα μελέτη επιθυμεί να συμβάλει στην τεκμηρίωση της αστικής ιστορίας των Σερρών στα πλαίσια αυτής της θεωρητικής προσέγγισης.

---

* Αρχιτέκτων - Αναπληρώτρια Καθηγήτρια στο τμήμα Γεωπληροφορικής & Τοπογραφίας του Τ.Ε.Ι. Σερρών.

1. Η αστική ιστορία διαφέρει από την τοπική ιστορία στο μέτρο που αφορά μια πιο γενική διερεύνηση χώρου και κοινωνίας. Βλ. Λύδια Σαπουνάκη-Δρακάκη (επιμ.) (2005), *Η Ελληνική πόλη σε ιστορική προοπτική, Αθήνα*: εκδόσεις Διόνικος, σ. 11.

2. Το πλαίσιο

Η διαδικασία ανοικοδόμησης των προσφυγικών συνοικισμών στην πόλη των Σερρών είναι στα γενικά χαρακτηριστικά της γνωστή. Μετά την αρχική εγκατάσταση των προσφύγων σε ποικίλους χώρους που επιτάχθηκαν ή καταλήφθηκαν[2], οργανώθηκε από το Κράτος ένα συγκροτημένο σχέδιο στέγασης. Υλοποιήθηκε άλλοτε με τη οργανωμένη ανοικοδόμηση κατοικιών από την Ε.Α.Π. και την Πρόνοια, άλλοτε με την ενθάρρυνση σύστασης Οικοδομικών Συνεταιρισμών με ομαδική παραχώρηση οικοπέδων και δανείων (συνοικισμός Μπαϊρ Μαχαλά) και άλλοτε με την παραχώρηση ατομικών οικοπέδων για αυτοστέγαση (με ή χωρίς δάνεια).

Η ενθάρρυνση ομαδικής ανοικοδόμησης μέσω Οικοδομικών Συνεταιρισμών έγινε δυνατή με το νομοθετικό διάταγμα της 14-7-1927 και το νόμο 3875/1929 «Περί συστάσεως Οικοδομικών Συνεταιρισμών Αστών Προσφύγων». Ως αποτέλεσμα αυτής της πολιτικής μεταξύ των ετών 1927 και 1940 δημιουργήθηκαν σ' ολόκληρη τη χώρα τριακόσιοι πενήντα Αστικοί Οικοδομικοί Συνεταιρισμοί, στους οποίους παραχωρήθηκαν 5.500 οικόπεδα και δάνεια κατά μέσο όρο 30.000 δρχ. ανά άτομο. Στην πόλη μας είναι γνωστός ο Οικοδομικός Συνεταιρισμός Αστών Προσφύγων «Η Λαϊκή Στέγη», που συστήθηκε με πρωτοβουλία του (μετέπειτα αλευροβιομήχανου) Κρέωνα Δημ. Φλωρίδη. Στη δράση αυτού του Συνεταιρισμού οφείλεται η ανοικοδόμηση του συνοικισμού Μπαϊρ Μαχαλά (σημερινή Καλλιθέα). Τα μέλη του Οικοδομικού Συνεταιρισμού αγόρασαν από την Εθνική Τράπεζα, τον Ιανουάριο του 1929, δύο συνεχόμενα τεμάχια γης συνολικής έκτασης 80.740 τ.μ. με συνολικό τίμημα 807.400 δρχ. Η έκταση αγοράστηκε με απευθείας εκποίηση και αποπληρώθηκε εν μέρει με προσφυγικά ομόλογα του 1926 (που κατείχαν οι 162 δικαιούχοι) και εν μέρει με ενυπόθηκο δάνειο (ως υποθήκη τέθηκε η αγορασθείσα έκταση), που τους χορήγησε η Εθνική Τράπεζα. Η κατοικία του Κρέωνα Φλωρίδη ανεγέρθηκε σ' ένα γωνιακό προνομιακό οικόπεδο και ξεχώριζε από τα υπόλοιπα ομοιόμορφα σπίτια του συνοικισμού (Θεοδωρίδου κ.ά, 2006, Θεοδωρίδου, 2008).

Όσον αφορά στην αυτοστέγαση, ως τρόπο επίλυσης του στεγαστικού προβλήματος, αυτή δεν απασχόλησε ιδιαίτερα τους μελετητές. Όμως ο εντοπισμός στα Γ.Α.Κ. Σερρών (αρχείο συμβολαιογράφου Κατσάνου) δύο πανομοιότυπων συμβολαίων για χορήγηση ενυπόθηκων ατόκων δανείων σε πρόσφυγες για αυτοστέγαση υπήρξε η αφορμή να προχωρήσουμε σε μια περαιτέρω διερεύνηση. Υποθέτουμε ότι δόθηκαν και άλλα υποθηκοδάνεια στην πόλη των Σερρών με την ίδια διαδικασία και για τον ίδιο

2. Για παράδειγμα το περιφραγμένο μετόχι της Παναγίας Ηλιόκαλης (Λιόκαλης) στη συνοικία Κατακονόζ υποδέχτηκε πολλούς πρόσφυγες, που εγκαταστάθηκαν προσωρινά στα 30 δωμάτια/ξενώνες του μετοχίου (Χριστοφορίδης 1993: 536).

σκοπό. Πάντως την οικονομική αρωγή του Κράτους σε πρόσφυγες, που κατόρθωσαν να ανεγείρουν τα σπίτια τους με δικές τους κυρίως δαπάνες, καταγράφει και μια ανταπόκριση από τις Σέρρες, που δημοσιεύτηκε το 1929 στην εφ. Μακεδονία. Ο ανταποκριτής γράφει ότι «*οι στεγασθέντες εν Σέρραις αστοί πρόσφυγες διαιρούνται εις τρεις κατηγορίας: εις τους πρόσφυγας εκείνους οίτινες έκτισαν δι' ιδίων απολύτως δαπανών άνευ ουδεμίας οικονομικής αρωγής της επιτροπής, επί οικοπέδων αυτής, εις τους κτίσαντας κατά το ήμισυ ή και περισσότερον δι' ιδίων δαπανών κατά δε το έτερον ήμισυ ή και ολιγώτερον δι' εξόδων της ΕΑΠ και εις τους πρόσφυγας στεγασθέντας εις κατοικίας ανεγερθείσας υπό τας υπηρεσίας της ΕΑΠ*» (εφ. Μακεδονία, φ. 13-01-1929).

ΕΘΝΙΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ

ΑΡ. ΜΗΤΡ. [redacted] 1920-1921

ΔΕΛΤΙΟΝ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΕΩΣ

ΤΟΥ ΦΟΙΤΗΤΟΥ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

ΤΩΝ ΦΥΣΙΚΩΝ ΚΑΙ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

(ΤΜ. Μαθημ.)

Κρέων Φλωρίδου

Ο ΠΡΥΤΑΝΙΣ Θ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

Ο Κρέων Φλωρίδης σε νεαρή ηλικία (αριστερά), η φοιτητική του ταυτότητα (δεξιά), η κατοικία του στην Καλλιθέα (κάτω) (πηγή: οικογένεια Κρ. Φλωρίδη).

3. Η σύσταση Οικοδομικών Συνεταιρισμών για Αυτοστέγαση

Από την ανάγνωση των δύο υποθηκοδανείων (με αρ. 7252/4-3-1931 και αρ. 7331/16-3-1931)[3] παρατηρούμε ότι και για τη δανειοδότηση των προσφύγων απευθείας από το Κράτος αναγκαία προϋπόθεση ήταν η σύσταση Οικοδομικού Συνεταιρισμού. Ο δε Οικοδομικός Συνεταιρισμός όφειλε να αποτελεί «*ένωση τουλάχιστον επτά αστών προσφύγων*» (Χαστάογλου, 1998: 210). Οι Οικοδομικοί Συνεταιρισμοί στους οποίους αναφέρονται τα δύο συμβόλαια των Σερρών ήταν ο «Εγκαταστατικός Συνεταιρισμός Αστών Προσφύγων Σερρών «Ηράκλεια» και ο Οικοδομικός Συνεταιρισμός Αστών Προσφύγων Σερρών η «Στέγη». Αντισυμβαλλόμενος και στις δύο περιπτώσεις ήταν ο τότε Νομάρχης Σερρών Στέφανος Φιλ. Νίκογλου (ως εκπρόσωπος του Δημοσίου)[4] και μάρτυρες στην πρώτη περίπτωση ο Δημοσθένης Μέλφος (βουλευτής) και ο Γεώργιος Τενίδης (υπάλληλος της Νομαρχίας) και στη δεύτερη ο Γεώργιος Τενίδης και ο Μπουμπάρης (υπάλληλοι της Νομαρχίας). Τα δάνεια χορηγήθηκαν σε εννέα μέλη του συνεταιρισμού «Ηράκλεια» και σε τρία μέλη του συνεταιρισμού «Στέγη». Ανέρχονταν σε 20.000 δρχ. σε μετρητά, ισόποσα για κάθε ενισχυόμενο, ο καθένας των οποίων ανέλαβε να τα αποπληρώσει άτοκα σε 15 ετήσιες δόσεις, την «*πρώτην καταβληθησομένην μετά εν έτος από σήμερον*» (στην Αγροτική Τράπεζα). Ως υποθήκη μπήκαν οι κατοικίες των ενισχυομένων, που ανεγέρθηκαν «*ιδίας εκάστου δαπάνης*» σε οικόπεδα που τους είχαν παραχωρηθεί από την Ε.Α.Π.

Όπως αποδεικνύεται από το αρχειακό υλικό των Γ.Α.Κ., το προεδρείο του «Εγκαταστατικού Συνεταιρισμού Αστών Προσφύγων Σερρών «Ηράκλεια» είχε ως πρόεδρο τον Δημήτριο Χρ. Γαβατίδη, γενικό γραμματέα το Φίλιππο Νικ. Λευκόπουλο, ταμία τον Ιωάννη Λαζ. Κωνσταντινίδη και μέλη τον Κωνσταντίνο Χρ. Φιλίππου και τον Μιχαήλ Κων. Κωνσταντινίδη. Από τα δεκαοκτώ μέλη του συνεταιρισμού δανειοδοτήθηκαν οι εξής εννέα: Δημήτριος Χρυσοστόμου Γαβατίδης, ξυλουργός, Φίλιππος Νικολάου Λευκόπουλος, κτίστης, Ιωάννης Λαζάρου Κωνσταντινίδης, αρτοποιός, Κωνσταντίνος Χρήστου Φιλίππου, εργάτης, Μιχαήλ Κων. Κωνσταντινίδης, μηχανικός, Αναστάσιος Ανδρέου Χ''Πάντσου, ξυλουργός, Χριστίνα χήρα Ιωάννου Κρητικάκη, οικοκυρά, Θεμιστοκλής Χατζή Ιωάννου, εργάτης και Ξενοφών Αλεξάνδρου Αθανασιάδης, υπάλληλος ΣΕΚ. Για τα υπόλοιπα εννέα μέλη του συνεταιρισμού «Ηράκλεια» (Κατίνα Ζανίογλου, Κωνσταντίνο Κωνσταντίνου, Κυριάκο Η. Κεραμέα, Αναστάσιο Μ. Μιχαηλίδου,

3. Θα ήθελα να ευχαριστήσω στο σημείο αυτό τον Γιώργο Αψηλίδη για την παραχώρηση προς μελέτη των δύο συμβολαίων.

4. Στέφανος Νίκογλου, δικηγόρος με μεταπτυχιακές σπουδές στη Γαλλία. Γιος του γιατρού Φιλίππου Νίκογλου.

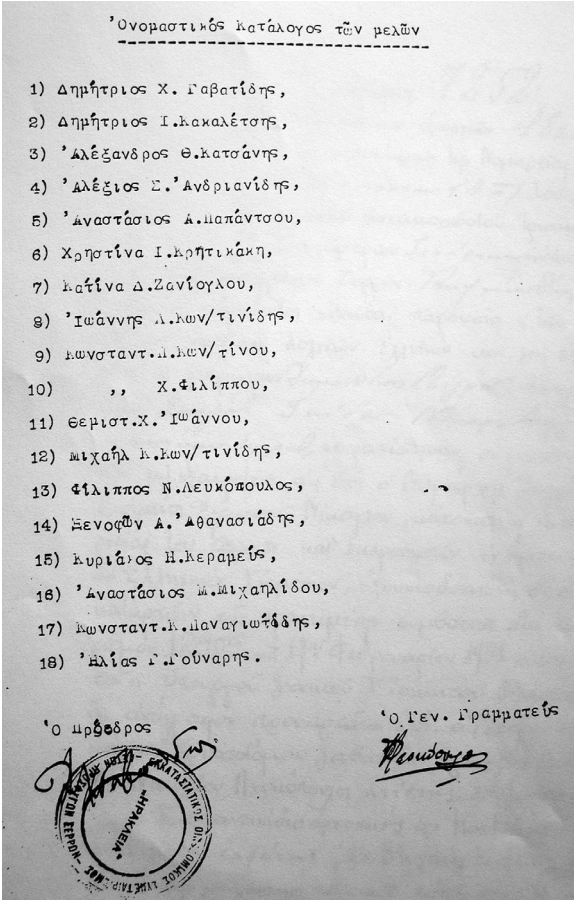

'Ονομαστικός Κατάλογος τῶν μελῶν

1) Δημήτριος Χ. Γαβατίδης,
2) Δημήτριος Ι.Κακαλέτσης,
3) 'Αλέξανδρος Θ.Κατσάνης,
4) 'Αλέξιος Σ.'Ανδριανίδης,
5) 'Αναστάσιος Α.Παπάντσου,
6) Χρηστίνα Ι.Κρητικάκη,
7) Κατίνα Δ.Ζανίογλου,
8) 'Ιωάννης Λ.Κων/τινίδης,
9) Κωνσταντ.Π.Κων/τίνου,
10) ,, Χ.Φιλίππου,
11) Θεμιστ.Χ.'Ιωάννου,
12) Μιχαήλ Κ.Κων/τινίδης,
13) Φίλιππος Ν.Λευκόπουλος,
14) Ξενοφῶν Α.'Αθανασιάδης,
15) Κυριάκος Η.Κεραμεύς,
16) 'Αναστάσιος Μ.Μιχαηλίδου,
17) Κωνσταντ.Κ.Παναγιωτίδης,
18) 'Ηλίας Γ.Γούναρης.

'Ο Πρόεδρος

'Ο Γεν. Γραμματεύς

Ονομαστικός κατάλογος μελών. Στην στρογγυλή σφραγίδα αναγραφόταν περιμετρικά «Εγκαταστατικός Οικοδομικός Συνεταιρισμός Αστών Προσφύγων Σερρών» και στη μέση η λέξη «ΗΡΑΚΛΕΙΑ».

Κωνσταντίνο Κ. Παναγιωτίδη, Ηλία Γ. Γούναρη, Δημήτριο Ιω. Κακαλέτση, Αλέξανδρο Θ. Κατσάνη, Αλέξιο Σ. Ανδριανίδη) δεν γνωρίζουμε εάν είχαν δανειοδοτηθεί με άλλες συμβολαιογραφικές πράξεις ή δεν χρειάστηκαν αυτήν την ειδική κρατική ενίσχυση.

Ο Οικοδομικός Συνεταιρισμός Αστών Προσφύγων Σερρών «Η Στέγη» είχε δέκα μέλη και πρόεδρο τον Κων. Α. Θεοδωρίδη, γραμματέα τον Επαμ. Κ. Παπαδόπουλο και μέλη τους: Α. Αγαθοπούλου, Νικηφ. Ξανθό, Χ. Κοκκινοπούλου, Χ. Κανόπουλου (αντικατέστησε τον οικειοθελώς αποχωρήσαντα Κωβαίο), Π. Μαδαμάκη, Α. Πόγγου, Κυρ. Α. Σαρηθανάση και Ευστ. Σταθερόπουλο. Η σφραγίδα του συνεταιρισμού ήταν στρογγυλή και στη μέση έφερε δύο χέρια σε χειραψία (υποδηλώνοντας την αλληλεγγύη και τη συνεργασία μεταξύ των μελών). Τρία μέλη του Συνεταιρισμού ενισχύθηκαν με ενυπόθηκο δάνειο: ο Παράσχος Μαδαμάκης, ο Νικηφόρος Δημ. Ξανθός και ο Κυριάκος Αθαν. Σαρηθανάσης.

Ἐν Σέρραις τῇ 26-2-1921

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

μελῶν τοῦ Οἰκοδομικοῦ Συνεταιρισμοῦ ἡ Στέγη

1) Κ. Θεοδωρίδης τοῦ Ἀλεξάνδρου

2) Ἀντωρ. Κ. Παπαδόπουλος

3) Ἀγαθός Δ. Ἀγαθόπουλος

4) Παπαδόπουλος Ι. Παύλος

5)

6) Γρίβας Δημοσθένης

7) Παρίκας Δ. Παρικάκης

8) Παρίκας Ι. Παρικάκης

9) Ἀθαν. Γ. Πάνγας

10) Σδούκος Ἀναστάσιος

Ὁ Πρόεδρος

Ὁ Γραμματεύς

Αριστερά ο κατάλογος μελών και η σφραγίδα του συνεταιρισμού «η Στέγη».

3.1. Τα σπίτια των μελών του Συνεταιρισμού «Ηράκλεια»

Τα μέλη του συνεταιρισμού «Ηράκλεια» οικοδόμησαν μόνοι τους τις κατοικίες τους στο επί της οδού Μεραρχίας οικοδομικό πολύγωνο με αριθμό 167^{α}, που περιβάλλονταν από τις οδούς Σαράντα Εκκλησιών, 8^{ης} Μαΐου και Τραπεζούντας. Το πολύγωνο 167^{α} (στα δυτικά της οδού Μεραρχίας) αποτελούσε τμήμα του προσφυγικού συνοικισμού Νέα Ιωνία, όπου ως γνωστό οι περισσότερες κατοικίες κτίστηκαν με τυποποιημένο σχέδιο της Ε.Α.Π. σε εργολαβία του Αλέξανδρου Καλκάνη (Θεοδωρίδου, 2010). Το φωτογραφικό υλικό από τις κατοικίες δύο μελών του Συνεταιρισμού, που παρουσιάζουμε στην παρούσα εργασία μάς μεταφέρει την εικόνα μιας διαφορετικής προσφυγικής εγκατάστασης. Τα σπίτια που οικοδόμησαν επί της οδού Μεραρχίας οι πρόσφυγες Κυριάκος Κεραμεύς και Δημήτριος Κακαλέτσης ήταν γειτονικά. Κατάγονταν και οι δύο από τις 40 Εκκλησιές της Ανατολικής Θράκης και είχαν μεταξύ τους και συγγένεια. Ο πρώτος ήταν παντοπώλης και ο δεύτερος κεραμοποιός. Στον Κυριάκο Κεραμέα είχε παραχωρηθεί ένα προνομιακό γωνιακό οικόπεδο στη διασταύρωση των οδών Μεραρχίας και Σαράντα Εκκλησιών. Η απλή καλοχτισμένη οικοδομή που ανήγειρε στέγασε τόσο την επαγγελματική του απασχόληση (παντοπωλείο), όσο και την οικογένειά του. Ακριβώς στη γωνία τοποθε-

τήθηκε το μαγαζί (με δύο μεγάλες τζαμαρίες) και δίπλα η κατοικία. Η πόρτα εισόδου της κατοικίας ήταν ξύλινη δίφυλλη με φεγγίτη. Το μόνο διακοσμητικό στοιχείο στην απέριττη κατασκευή ήταν το πλαίσιο στο παράθυρο της κατοικίας και οι σκοτίες στο επίχρισμα της πρόσοψης. Κατά τη φωτογράφηση, στην αυλή βρίσκονταν ακόμη ορισμένα από τα υλικά ανοικοδόμησης, η πρόχειρη περίφραξη ήταν ακόμη ημιτελής (όμως είχε φυτευτεί κισσός).

Δίπλα την κατοικία Κεραμέα (επί της οδού Μεραρχίας) υπήρχε ανώγεια οικοδομή ιδιοκτησίας Χατζηαθανασιάδη. Ήταν μια πλατυμέτωπη κεραμοσκεπής οικοδομή με αποκλειστική χρήση την κατοικία, η δε είσοδος στον όροφο γινόταν από εξωτερική σκάλα.

Στην γειτονική ανώγεια κατοικία Δημ. Ιω. Κακαλέτση (διαστάσεων 10.50 χ 9.00 μ.) η είσοδος στον όροφο γινόταν από την πίσω εξωτερική σκάλα. Ο όροφος είχε μια κεντρική σάλα, που επικοινωνούσε με τον μπροστινό εξώστη και συμμετρικά διατεταγμένα τέσσερα δωμάτια. Η εσοχή της κεντρικής σάλας στην πρόσοψη έδινε πλαστικότητα στον απλό όγκο του κτιρίου. Μια διάθεση πολυτέλειας διακρίνουμε στο περίτεχνο κάγκελο του εξώστη με το μονόγραμμα του ιδιοκτήτη. Η οικογένεια κατοικούσε στο ισόγειο και νοίκιαζε κατά καιρούς τον όροφο.

Το παντοπωλείο και η ισόγεια κατοικία του Κυριάκου Κεραμέως στην οδό Μεραρχίας (διασταύρωση με οδό Σαράντα Εκκλησιών). Με την ποδιά εμφανίζεται πιθανότατα ο ιδιοκτήτης (συλλογή Δημ. Ιω. Κακαλέτση).

Η ανώγεια κατοικία Χατζηαθανασιάδη κατά τη διάρκεια της κατοχής. Μπροστά από την περίφραξη με το μεταλλικό κιγκλίδωμα ο γείτονας Δημ. Κακαλέτσης (συλλογή Δημ. Ιω. Κακαλέτση)

Αριστερά η ανώγεια κατοικία Δημ. Ιω. Κακαλέτση. Διακρίνεται η οικία Σκουλίδη. Φωτογραφία τραβηγμένη πιθανότατα κατά την περίοδο του β' παγκοσμίου πολέμου. Δεξιά η κατοικία Κακαλέτση σήμερα. Διακρίνεται το μονόγραμμα του ιδιοκτήτη στο περίτεχνο κιγκλίδωμα του εξώστη (συλλογή Δημ. Ιω. Κακαλέτση).

3.2. Τα σπίτια των μελών του Συνεταιρισμού «Στέγη»

Τα μέλη του συνεταιρισμού «Στέγη» ανοικοδόμησαν τις κατοικίες τους στην ανατολική πλευρά της οδού Μεραρχίας, σε μεγάλα οικόπεδα (εκτός σχεδίου), στο πίσω μέρος των οποίων ανέπτυξαν καλλιέργειες μουριάς για κατ' οίκον σηροτροφία, κατεξοχήν απασχόληση των προσφύγων τα πρώτα χρόνια της εγκατάστασής τους (Στυλιανίδης, 1928). Η περιοχή ήταν απομονωμένη από την υπόλοιπη πόλη και την απομόνωση επέτεινε η εκβολή της Κλουποτίτσας και ενός παραρρέοντος μικρού χειμάρρου. Ο

πρόεδρος του Συνεταιρισμού, ο Κωνσταντίνος Θεοδωρίδης, κατάγονταν από το Μιχαλίτσι, μια ανθηρή κωμόπολη κοντά στη λίμνη Απολλωνιάδα, οι κάτοικοι της οποίας ασχολούνταν με τη γεωργία, τη σηροτροφία, την κτηνοτροφία και το εμπόριο (Ιορδάνογλου, 1988). Η κατοικία του ήταν ένα συμπαγές ανώγειο κτίσμα για όλη την πολυμελή οικογένεια. Κατά πληροφορίες συγγενών του πέθανε νεότατος, το 1931. Οι απόγονοί του ασχολήθηκαν με την ποτοποιία και το εμπόριο.

Η ανώγεια κατοικία Κων. Α. Θεοδωρίδη επί της οδού Μεραρχίας (κάτω). Δεν έχουν ακόμη τοποθετηθεί τα κιγκλιδώματα. Ο Λυκ. Κ. Θεοδωρίδης μπροστά στο πατρικό του σπίτι στη δεκαετία του 1950 (δεξιά) (συλλογή Ηρ. Λ. Θεοδωρίδη).

4. Η προσφυγική εγκατάσταση επί της οδού Μεραρχίας

Τα σπίτια των προσφύγων στα οποία αναφερθήκαμε, βρίσκονταν όλα επί της οδού Μεραρχίας. Η οδός Μεραρχίας, η ευθύγραμμη δενδροφυτευμένη αρτηρία, που χαράχτηκε από την οθωμανική διοίκηση γύρω στα 1895 (ονομάζονταν οδός Διοικητηρίου) και συνέδεε το χώρο του νεοανεγερθέντα σιδηροδρομικού σταθμού με το κατεδαφισμένο σήμερα Εσκί Τζαμί (στη σημερινή πλατεία Ελευθερίας), ήταν ήδη από τις αρχές του 20ού αι. ο σημαντικότερος άξονας της πόλης. Οι επισκέπτες της πόλης έφταναν συνήθως στο σιδηροδρομικό σταθμό και διέσχιζαν την οδό Διοικητηρίου αντικρίζοντας λαχανόκηπους, αραιή δόμηση και στη συνέχεια δεξιά και αριστερά τις νεόδμητες φυλακές, το λαμπρό διοικητήριο, το πρωτοδικείο και το ταχυδρομείο. Με την έλευση των προσφύγων ο δρόμος άλλαξε χαρακτήρα. Οι κατοικίες των προσφύγων, που παρατάχθηκαν κατά μήκος του, τού έδωσαν αστικό χαρακτήρα, τον μετέτρεψαν, δηλαδή, από εξοχι-

κή αρτηρία σε αστικό βουλεβάρτο. Ταυτόχρονα η οδός Διοικητηρίου έγινε η κύρια αρτηρία που ένωνε την παλιά πόλη με την «πόλη των προσφύγων», που αναπτύχθηκε στα νότια. Υπήρχε βέβαια και μια περιοχή επί της οδού Διοικητηρίου που λειτουργούσε ως φυσικό φράγμα, που απομόνωνε και διαχώριζε την παλιά από την νέα «προσφυγική» πόλη. Ήταν η περιοχή των φυλακών, που σε συνδυασμό με τον επί πολλά χρόνια κενό χώρο απέναντι και τον μεγάλο όγκο του καπνομάγαζου Σιμαντώφ και του Παγοποιείου (που λειτουργούσαν επίσης ως φράγματα), συνέβαλαν στη χωρική απομόνωση των προσφυγικών εγκαταστάσεων. Απομόνωση που την μετρίαζε η ζωηρή κίνηση επί της οδού, προσφιλούς άξονα για περίπατο όλων των Σερραίων. Αγαπημένου δρόμου πάνω στον οποίο παρατάχθηκαν τα επόμενα χρόνια εξοχικά κέντρα (του Καρεκλά, του Μαρτίνοβιτς κ.ά.) και θερινοί κινηματογράφοι (Έσπερος, Διονύσια, Τιτάνια). Τα καπνομάγαζα της σκληρής δουλειάς, οι νεόδμητες κατοικίες των προσφύγων και τα εξοχικά κέντρα της αναψυχής και της ξενοιασιάς, σε μια συνύπαρξη αισιοδοξίας σε πείσμα των οικονομικών δυσκολιών και της συνακόλουθης φτώχιας.

5. Αντί επιλόγου

Για το ζήτημα της αυτοστέγασης των αστών προσφύγων στην πόλη των Σερρών επιχειρήθηκε μια πρώτη τεκμηριωμένη, αν και όχι εξαντλητική, προσέγγιση. Είναι γνωστό ότι στον Ελλαδικό χώρο μαζί με τους εξαθλιωμένους πρόσφυγες μετεγκαταστάθηκαν ευπορότερες οικογένειες από τα αστικά κέντρα της Ιωνίας, της Θράκης και του Πόντου αλλά και την Κωνσταντινούπολη. Ορισμένοι από αυτούς είχαν διασώσει μέρος της περιουσίας τους, διοχετεύοντας κάποια κεφάλαια σε Τράπεζες της Ελλάδας, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τους οικιστές της Νέας Σμύρνης στην Αθήνα (Παραλίκης, 2007). Με τα κεφάλαια αυτά ξεκίνησαν τις πρώτες επαγγελματικές ασχολίες, προσφέροντας ταυτόχρονα εργασία σε πολλές οικογένειες συμπατριωτών τους (οικοτεχνικές ταπητουργίες, σηροτροφία). Οι υπόλοιποι εργάστηκαν στις οικοδομές, στην καπνεργασία και το μικρεμπόριο.

Το ίδιο φαίνεται να συνέβη και στην πόλη των Σερρών. Διάσπαρτα ανάμεσα στις τυποποιημένες ομοιόμορφες κρατικές κατοικίες της Ε.Α.Π. στο συνοικισμό Νέα Ιωνία ξεφύτρωσαν μεμονωμένα κτίσματα από ευπορότερους πρόσφυγες με διαφοροποιημένη αρχιτεκτονική τυπολογία.

Η διώροφη οικοδομή που ανήγειρε ο ταπητουργός Παρασκευάς Κελεμπέκογλου στην οδό Κιουταχείας ήδη από το 1926, με προσωπική εργασία-συνδρομή συμπατριωτών του, και κυρίως η πολυτελής κατοικία (στη διασταύρωση των οδών Πόντου και 8ης Μαΐου) που ανήγειρε το διάστημα 1928-1930 ο Ευστάθιος Σταθερόπουλος αποτελούν αδιάψευστους μάρτυρες μιας σχετικής ευμάρειας.

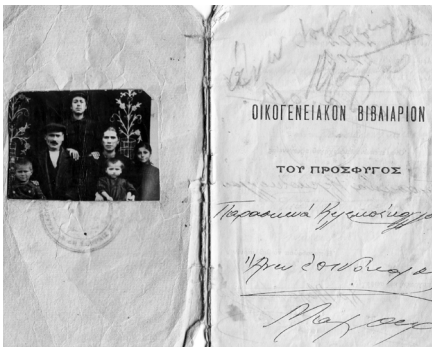

Η οικογένεια του Παρασκευά Κελεμπέκογλου (από την Κιουτάχεια) φωτογραφίζεται για το οικογενειακό προσφυγικό βιβλιάριο μπροστά από επιτοίχιο χαλί (συλλογή Εμμ. Αφείδη).

Η διώροφη κατοικία Κελεμπέκογλου στην οδό Κιουτάχειας (συνοικισμός Νέας Ιωνίας) στις αρχές της δεκαετίας του '50. Κτίστηκε με την προσωπική εργασία-συνδρομή συμπατριωτών του ιδιοκτήτη (συλλογή Εμμ. Αφείδη).

Αλλά και οι λιγότερο εύποροι επιχείρησαν να στεγαστούν «*ιδίαις εκάστου δαπάνης*», ζητώντας εκ των υστέρων από το Κράτος χρηματική ενίσχυση (υπό μορφή ατόκων δανείων) ως μια χειρονομία υποστήριξης της ενσωμάτωσής τους. Χρηματική ενίσχυση την οποία έλαβαν, αν και δεν γνωρίζουμε ακόμη τη σχέση της με το συνολικό κόστος της εγκατάστασης. Γνωρίσαμε όμως, μέσα από το παρόν κείμενο, τη διαδικασία (σύσταση οικοδομικού συνεταιρισμού) και ορισμένους από τους πρωτεργάτες.

Εν κατακλείδι, θα λέγαμε ότι η οικονομική διαστρωμάτωση και η επαγγελματική εξειδίκευση των αστών προσφύγων, που εισέρευσαν στην πόλη των Σερρών, θα πρέπει να μελετηθεί εκτενέστερα. Η κοινωνική τους προέλευση σε συνδυασμό με τις στεγαστικές συνθήκες των αστικών κέντρων τα οποία αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν, θα αναδείξει και θα ερμηνεύσει συμπεριφορές και στεγαστικές αντιλήψεις στη νέα τους εγκατάσταση. Όμως, και μέσα από τα ίχνη των ολιγάριθμων κτισμάτων, που παρουσιάσαμε στο παρόν κείμενο, διαφαίνονται οι διαφορές τους, κυρίως όμως η προσπάθεια και επιθυμία όλων τους να ριζώσουν γερά στην πόλη των Σερρών: τη νέα τους πατρίδα.

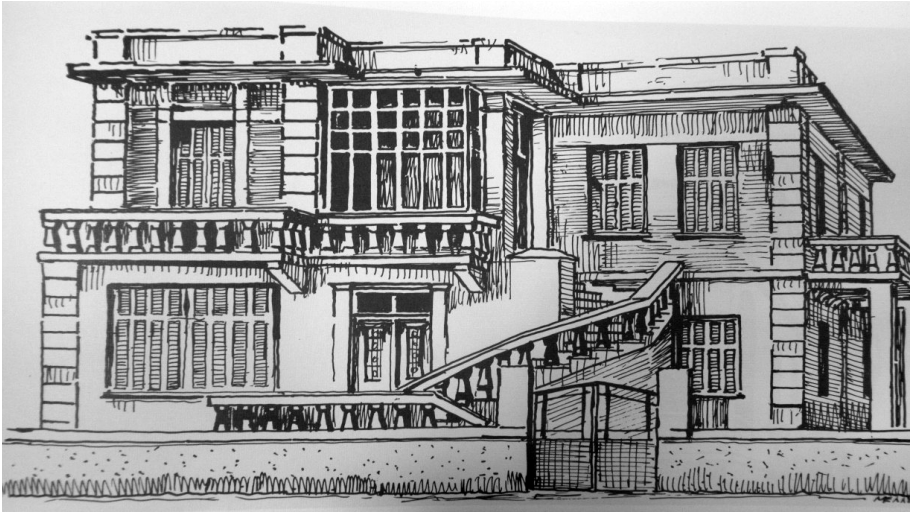

Η πολυτελής κατοικία που έκτισε ο εργολάβος–μηχανικός από την Κωνσταντινούπολη Ευστ. Σταθερόπουλος για την κόρη του Ελευθερία, σύζυγο αργότερα του Αθανασίου Μαυρίδη, δικηγόρου-βουλευτή Σερρών (Μελλίδης, 1991). Δεν γνωρίζουμε, εάν είναι το ίδιο πρόσωπο με τον εμφανιζόμενο ως μέλος του Οικοδομικού Συνεταιρισμού η «Στέγη».

Πηγές

Γ.Α.Κ. (αρχείο συμβολαιογράφου Κατσάνου)

Εφ. *Μακεδονία*, φ. 13-01-1929

Ιδιωτικές συλλογές (Δημ. Κακαλέτση, Ηρ. Θεοδωρίδη, Εμμ. Αφείδη)

Βιβλιογραφία

Θεοδωρίδου-Σωτηρίου Λ., Παναγιωτόπουλος Ελ., Καριώτης Γ. (2006), «Αστικοί Προσφυγικοί Συνοικισμοί στα Σέρρας του Μεσοπολέμου», *Σερραϊκά Ανάλεκτα Επετηρίδα του Πνευματικού Κέντρου του Δήμου Σερρών*, τ. 4ος, σσ. 207-246.

Θεοδωρίδου Λ. (2008), «Η Ανοικοδόμηση των Σερρών», στο *Σέρρες 1900-1940. Χώρος και Ιστορία*, Σέρρες: έκδοση Βιβλιοθήκης Τ.Ε.Ι. Σερρών.

Θεοδωρίδου-Σωτηρίου Λ. (2010), «Προσφυγικά σπίτια των Σερρών», *Μικρασιατική Σπίθα*, τόμος 15ος, σσ. 83-94.

Ιορδάνογλου Αναστ. (1988), «Μιχαλίτσι και Λοπάδι, δύο οικισμοί της Επαρχίας Νίκαιας Μικράς Ασίας», *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, τ. 3ος, σσ. 25-57.

Μελλίδης Χριστόφορος (1991), *Νεοκλασικά των Σερρών*, Σέρρες: έκδοση Δημόσιας Βιβλιοθήκης Σερρών.

Παραλίκης Σπ. (2007), «Η συμβολή της τοποτηρητείας Σμύρνης στον χαρακτηρισμό της Νέας Σμύρνης ως κηπούπολης στην Αθήνα του Μεσοπολέμου», *Τεχνικά Χρονικά, Επιστημονική Έκδοση* ΤΕΕ ΙΙ, τχ 1-2, σσ. 25-37.

Στυλιανίδης Σ. (1928), «Η μεταξουργία εν Ελλάδι ως προσφυγική βιομηχανία» *Πανελλήνιον Ημερολόγιον* έτους 1928 ετ. Γ', Αθήνα σσ. 65-70.

Χαστάογλου Β. (1998), «Η κατασκευή των προσφυγικών συνοικισμών Κάμπελ-Βότση, Βυζαντίου και Καλαμαριάς», *στο τόμο Η Καλαμαριά στο Μεσοπόλεμο (1920-1940). Πρόσφυγες δημιουργώντας τη νέα πατρίδα,* Ιστορικό Αρχείο Προσφυγικού Ελληνισμού, Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Χριστοφορίδης Β. (1993), «Το μετόχι της μονής Εικοσιφοίνισσας στις Σέρρες Παναγία η Ηλιόκαλη» στα πρακτικά του συνεδρίου: *Οι Σέρρες και η περιοχή τους από την αρχαία στη μεταβυζαντινή κοινωνία,* Σέρρες 29 Σεπτεμβρίου -3 Οκτωβρίου 1993, Σέρρες, τ. Β', σσ. 525-536.